

Tarih ve GÜNce

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 12 (2023/Kış), ss. 301-322.

Geliş Tarihi: 15 Aralık 2022

Kabul Tarihi: 13 Ocak 2023

Araştırma Makalesi/Research Article*

Osmanlı Hapishanelerinde Firar Vakaları ve Firarları Önlemeye Yönelik Tedbirler

Süleyman ÖCAL**

Öz

Tarihi süreç içerisinde suç ve buna bağlı olarak özgürlükten mahrum bırakılma, yani tutukluluk halinde hapishaneler ceza infaz kurumu ve suçluların ıslahı gibi hususlarda önemli görevler üstlenmiştir. Hapishaneler 1840 yılından önce mahkûmların çarptırıldıkları cezanın infazı için bekletildikleri bir yer iken bu tarihten itibaren ceza infaz ve ıslah kurumu olarak görevini ifa etmiştir. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde hapishanelerin kurumsal olarak ortaya çıkışından Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar geçen sürede hapishanelerde gerçekleşen firar hadiseleri ağırlıklı olarak Osmanlı arşiv vesikalarından faydalanılarak ele alınmıştır. Farklı koşul ve olumsuzluklardan yararlanılarak gerçekleşen firar hadiseleri örnekleriyle incelenerek firarların hangi nedenlerden ötürü ortaya çıktığı ve buna bağlı olarak Osmanlı Devleti tarafından firarları önlemeye yönelik olarak hangi tedbirlerin alınmak istendiğine ve alınan tedbirlere yer verilmeye çalışılmıştır. Hapishanelerin fiziki koşullarındaki yetersizlikler ve karmaşıklıklar, memurların karşılaştıkları çeşitli zorluklar, görevlerini layıkıyla yerine getirmemeleri ve gardiyanların belli kriterlere göre seçilmemeleri gibi temel nedenlere dayanan olumsuzlukların firarlara neden olduğu tespit edilmiştir. Fakat tespit edilen eksiklikler ve sorunların devlete birçok kez raporlarla bildirilmiş olmasına rağmen devletin içinde bulunduğu olumsuzluklar nedeniyle çözüm üretmekte zorlandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Hapishaneler, Firar Vakaları.

---

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları ABD, (suleyman.ocal@giresun.edu.tr), (Orcid: 0000-0002-2997-1826).

Escapes from Ottoman Prisons and Measures Taken to Prevent Escapes

Abstract

In the historical process prisons have taken on great duties as the penitentiary or rehabilitation institutions in the cases of crime and deprivation of liberty, that is detention. Before 1840 prisons were the institutions where prisoners were kept and waited for the execution of their sentences, afterwards prisons carried out their duty as a execution of punishment and rehabilitation institution. In this study the escapes from the prisons, were examined according to Ottoman archival documents, beginning from the emergence of the prisons in the Ottoman Empire to the establishment of Turkish Republic. By examining the examples of desertion incidents caused by different conditions and faults, it has been tried to reveal what caused to escapes and what measures were taken by Ottoman Empire to prevent their escapes. It is seen that basic reasons of escapes are deficiencies and various complexities in the physical condition of the prisons, the difficulties faced by the officials, lack of responsibility of guardians and employment of guardians without certain criteria. Although the detected deficiencies and problems were reported to the state many times, it was noted that state had difficulty in producing a solution because of the heavy conditions that state was in.

Keywords: Ottoman, Prisons, Escape Cases.

Giriş

İnsanlar, tarih boyunca suçu önlemek için çeşitli çareler aramıştır. Suç fiilinin engellenmesi için yapılan çalışmalar ceza sistemini ortaya çıkarmıştır¹. Suç ve ceza ikilisinin karşılığı ise insanların bu iki kavrama bakış açısına bağlı olarak zaman içerisinde değişiklikler arz etmiştir.

Hapishane kavramı devlet otoritesinin *suçlular* olarak sınıflandırdığı belirli bir kesimi çağırıştırır. Kamu güvenliği mevzubahis olduğunda ceza

---

¹ Cihat Tanış, "Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı: Muş Hapishanesi Örneği (1908-1914)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 11/ S. 57, Haziran 2018, s. 241.

kurumlarının görev alanı devletin sınırları içerisinde yaşayan herkesi kapsar².

Hapishanelerin tarihte iki önemli görevi yerine getirmek için kullanıldığı bilinmektedir. Bunlardan ilki suçlanan bir kişinin veya işlediği suç karşılık olarak çalışacağını, verdiği zararı gidereceğine dair güvence veren suçlunun tutulduğu yerdir. Diğeri ise suçu kesinleşmiş ve mahkûm edilmiş kişinin kapatıldığı yerdir. Bu bahsedilen iki durumdan ilkinin uygulanması daha eski bir geçmişe sahiptir. İkinci ise yani suçluların cezalarını infaz etmek için bir yere kapatılması, bazı suçlar için uygun görülmeyen idam cezası veya insan bedenine verilen ceza yönteminin uygulanmak istenmesiyle ortaya çıkmıştır³. Osmanlı Devleti'nde ceza infaz kurumları olarak hapishaneler oluşmadan önce zindan adı verilen kale burçları ve hanlar suçluya verilecek cezanın kesinleşmesi sürecinde suçlu veya suçlanan kişilerin tutulduğu yerlerdi⁴. Bunların dışında kaza merkezlerindeki yönetim teşkilatının en tepesinde bulunan idari âmirin ikamet ettiği konağın mahzeni gibi yerler de bu amaçla kullanılan mekânlardı⁵. Osmanlı Devleti'nde hapishane ihtiyacının mekânsal olarak karşılanması için de, ilerleyen kısımlarda bahsedileceği gibi, çeşitli alternatifler üretilmeye çalışılmıştır.

1. Hapishanelerin Tarihsel Gelişimi

Hapishaneler 17. yüzyıla gelinceye kadar hürriyeti bağlayıcı cezaların infaz edildiği yerler olarak kullanılmamıştır. Ancak bu tarihten sonra hükümlülere verilen hürriyeti bağlayıcı cezalar ile birlikte, bu nevi cezaların infazının yerine getirildiği kurumlar olarak ortaya çıkmıştır. Fakat bu demek değildir ki insanlar 17. yüzyıla gelinceye kadar herhangi bir mekânda

---

² Kent Schull, "Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistemik Bir Şekilde Hapishane İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunların 1911-1918 Hapishane Reformu Üzerine Etkileri", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza*, der. Noemı Levy ve Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1986, s. 235.

³ Kaspar Riemschneider, "Eski Anadolu'da Hapishane ve Ceza," Çev. Turgut Yiğit, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.15/S. 26, 1991, s. 341.

⁴ Gültekin Yıldız, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitapevi Yayınları, İstanbul 2012, s. 15; Fatmagül Demirel, *Kastamonu Hapishanesi, "Üsküdar'a kadar" Kastamonu*, haz., Lütfi Seymen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 299.

⁵ Şenol Çelik, "XX. Yüzyıl Başlarında Buldan Hapishanesinin Genel Durumu (1906-1920)", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler*, PA.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yayınları:1, Denizli 2007, s. 429.

tutuklu kalmamışlardır. İnsanların kapalı olarak tutuldukları mekânlar binlerce yıl öncesinden beri vardı. Bununla birlikte o dönemlerde tutukluluktan maksat; suçlanan kişinin yargılanma sürecini bekletmek, idam cezası gibi bir ceza alan kişinin kaçmasını önlemek, infaz anına kadar suçlunun gözetim altında tutulmasını sağlamaktı. Hatta bu mekânlar siyasi çekişmelerde iktidar sahiplerinin rakiplerini etkisiz hale getirmek amacıyla kimi zaman ömür boyu kapalı tuttukları zindan olarak da kullanılmıştır⁶.

Hapishanelerden önce ceza infaz yöntemi olarak Orta Çağın ilk dönemlerinde kefarete ve para cezaları, Orta Çağın son dönemlerinde ise işkenceler ve acı çektirilerek verilen idam cezaları ceza infaz yöntemleri arasında yaygın olarak kullanılmıştır. Aydınlanma ile birlikte hürriyeti bağlayıcı ceza ve para cezası yaygınlaşmaya başlamıştır⁷. Osmanlı Devleti'nde ise hapis cezası uygulaması ilk İslam devletlerindeki gibi benzer bir şekilde gelişim göstermiştir. Başlangıçta hapis cezası temel ve yaygın olarak uygulanan bir ceza infaz yöntemi değildir. Onun yerine *sürgün* ve *kalebendlik* gibi cezalar uygulanmıştır⁸. Fakat ilerleyen dönemlerde yaygınlaşmaya başlamıştır. Osmanlı'da yargı kararı olmadan bir kimsenin cezalandırılması ve suçluya ceza verilebilmesi için kadıdan suçun sabit olduğuna dair bir belgenin (hüccet-i şer'iyye) alınması gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nde suçluya hapis cezasının verilmesinde hâkim, cezanın infazında ise *ehl-i örf* geniş bir yetkiye sahipti. Değişen duruma ve şartlara göre zaman zaman konuyla ilgili kanuni düzenlemeler yapılmaktaydı⁹. Bir ceza infaz kurumu olarak hapishanelerin plan ve proje doğrultusunda ortaya çıkışı 19. yüzyıldadır. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde değişen yönetim tutumu, ceza infaz yönünden de kendini göstermiştir. Ceza sistemindeki değişim gerçekleştirilirken Avrupa takip edilmiştir¹⁰. Tanzimat devrinde 1840, 1851, 1858 tarihli ceza kanunlarının hazırlanması ile birlikte ceza ve infaz hukukunda yapılan değişiklikler cezalandırma yönteminde hapis cezasının etkinliğini

⁶ Mehmet Emin ARTUK, Mehmet Emin ALSAHİN, "Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 21/S. 2 Y. 2015, Özel Sayı Prof. Dr. Mehmet Âkif Aydın'a Armağan, s. 146.; Andrew Coyle, *Understanding Prisons*, Open University Press, Glasgow 2005. s. 26.

⁷ Timur Demirtaş, "Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi", *Hapishane Kitabı*, ed. Emine Gürsoy-Naskali, Hilal Oytun Altun, Kitapevi, İstanbul 2010, s. 3-4.

⁸ Yıldız, a.g.e., s. 29.

⁹ Ali Bardakoğlu, "Hapis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 16, İstanbul: Diyanet Vakfı, s. 63.

¹⁰ Hasan Şen, "Osmanlı'da Hapishane Mefhumu", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza*, der. Noemi Levy ve Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1986, s. 201.

arttırmıştır¹¹. 20. yüzyılın ilk yarısında ise Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti ve Hapishaneler Müdüriyeti, devletin nüfus üzerindeki etkisini daha fazla arttırmak isteğini gösteren, sorumluluk ve yetkilerle donatılmış önemli kurumlar olarak öne çıkmıştır¹².

2. Osmanlı Hapishanelerinde Gerçekleşen Bazı Firar Hadiseleri

Osmanlı hapishanelerinde meydana gelen firar olayları ceza infaz kurumlarının en önemli sorunlarından biriydi. Hapishane binalarının istenilen derecede sağlam olmaması ve gardiyan, jandarma, müstahdem gibi hapishane görevlilerinin görevlerini layıkıyla yerine getirmemeleri¹³ hapishanelerde gerçekleşen firar olaylarının önde gelen sebeplerindendi. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan hapishanelerin birçoğunda bu yönde problemler ve buna bağlı olarak gerçekleşen firarlar vardı. Farklı yöntemlerle gerçekleşen firar olaylarının örneklendirilerek anlatılması hapishanelerdeki mevcut durumun ve firarların nasıl gerçekleştiğinin daha iyi anlaşılması için faydalı olacaktır.

2.a. Fiziki Şartlar Nedeniyle Gerçekleşen Firarlar

Ankara hapishanesi kerpiç duvarlar ve ahşap kapılar ile bina kılınmıştı. Duvarların ve kapının dayanıklı malzemelerden inşa edilmemiş olması; duvarların delinerek, kapıların kırılarak mahkûmların firar etme ihtimalini arttırmaktaydı. Bu yollarla firar teşebbüsüne dair birçok örnek karşımıza çıkmaktadır. Bu gibi firar hadiselerini örneklendirecek olursak:

3 Temmuz 1861 tarihinde Ankara hapishanesinin ikinci koğuşunun duvarlarına darbeler indirilerek duvar delinmek suretiyle firarda bulunulmak istenmiştir. Ancak dış sokakta dükkânı bulunan bir şahıs sesleri işiterek yetkililere haber vermiştir. Hapishane müdürü, ser gardiyan ve gardiyanlarla birlikte yapılan incelemede duvarın delindiği, deliğin gizlenmesi için de duvara çakılan bir kazıkla çamaşır serildiği anlaşılmıştır¹⁴.

¹¹ Bardakoğlu, a.g.m., s. 63.

¹² Schull, a.g.m., s. 235.

¹³ BOA, DH.MB..HPS., Dosya No: 94, Gömlek No: 65.

¹⁴ BOA, A.İMKT.UM., Dosya No: 480, Gömlek No 81.

Bazen ise adi bir ev hapisane olarak kullanılmıştır. Evin mukavemet-siz olması içerde bulunan mahkûmların firar etme ihtimalini arttırmıştır. 18 Nisan 1919 tarihinde Van’da bu mekân ve şekilde bahsedilen bir firar teşeb-büsü gerçekleşmiş ancak mahkûmlar kaçmayı başaramamışlardır¹⁵. Yine Hapishane-i Umumi’de sabaha karşı gerçekleşen firar hadisesinde zindan kısmında bulunan altı ve normal koğuştta bulunan bir mahkûm ayaklarındaki zincirleri çıkararak zindanın yaklaşık iki metre altında bulunan duvarları delerek hapisane müstemilatı olan ve metruk halde bulunan di-ğer zindana girerek oradan da Defter-i Hakani’ye geçip firar etmişlerdir¹⁶.

Hapishane-i Umumi’nin fiziki şartlarından yararlanılarak gerçekle-şen başka bir firar hadisesinde ise dört sene hapse mahkûm Ali ve Galip isimli mahkûmlar hapishanenin tersane kısmının dış bahçesindeki baraka-larda, idama mahkûm Artaki(?) bahçeye nazır altıncı koğuştta ve Mesut tersane içinde ikamet etmekteydiler. Dış bahçedeki barakalarla altıncı koğuşt mahkûmları geceleri bile bahçedeki helaya çıkabilmekteydiler. Bu yüzden bahçede gece gündüz bir gardiyan nöbet tutmaktaydı. Ali, Galip ve Artaki bu güvenlik zafiyetini kullanarak gece yarısı tuvalet ihtiyaçlarını gidermek için dışarıya çıktılar. Daha önce tedarik ettikleri elektrik telleriyle bahçenin marangozhane tarafındaki duvarda bulunan elektrik fincanlarından duvar-ın üstüne çıktılar. Marangozhaneden bodruma ve oradan dış avluya geçerek penceredeki tahta kapakları kırıp içeri girdiler. Firariler Sultan Ah-med meydanına bakan pencerelerin üst tarafına delik açarak binanın çatısına ve oradan da meydana atlayıp firar ettiler. Tersane üçüncü koğu-şunda kalan Mesud ise iç bahçenin duvarına tırmanarak çatıya, jandarma kulübesinin önüne çıkarak oradan Binbirdirek’e doğru yönelerek çatıdan çatıya atlamak suretiyle firar etmişti¹⁷. Mahkûmların bir kısmı barakalarda kalmakta ve tuvalet ihtiyaçlarını gidermek için gece de dahil olmak üzere dışarı çıkabilmektedirler. Bu durum ve hapishanenin fiziki dağınıklığı ve yetersizliği firar etmek isteyenlere kolaylık sağlamaktaydı.

Cinayet ve hırsızlık suçlarından mahkûm olmuş Osman, Mustafa ve biraderi Mehmet isimli kişiler gece vaktinde Ankara Hapishanesi’ni ateşe vermek suretiyle karışıklık çıkarıp bu karışıklıktan faydalanarak kaçmak is-temişlerdir. Hapishanenin kapılarının ahşaptan olması yangını

¹⁵ BOA, DH.EUM.AYŞ., Dosya No: 5, Gömlek No: 60.

¹⁶ BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 38, Gömlek No: 85.

¹⁷ BOA, DH.MB..HPS, Dosya No:161, Gömlek No: 35.

kolaylaştırmıştır. Ancak olay büyümeden bertaraf edilmiştir. Bu hadise hapishanelerdeki mahkûmların firarlarının önlenmesi için demir kapılı, birbiri içinde kârgir ve müstahkem binaların inşa edilmesinin önemini göstermektedir¹⁸.

Ancak hapishanelerin fiziki şartlarının iyileştirilmesine yönelik olarak yapılan çalışmalar da firarlara yol açabilmekteydi. İshakpaşa Hapishanesi'nde koşullarının iyileştirilmesi için yapılan inşaat çalışması nedeniyle oluşan zafiyetten faydalanan mahkûmlar firar etmişlerdir. Firarları önlemek için jandarma alay kumandanlığı başkanlığında ve Hapishane-i Umumi müdürü riyasetinde bir komisyon tertip edilmek istenmiştir¹⁹.

2.b. Görevlilerin İhmalî/Yetersizlikleri Nedeniyle Gerçekleşen Firarlar

Hapishanelerde görevli bulunan gardiyan, jandarma, müstahdem, memur gibi görevliler vazifelerine yeteri kadar itina göstermediklerinde de firar vakaları gerçekleşmekteydi²⁰. Bunlarla ilgili olarak gerçekleşen bazı hadiseler şu şekilde gerçekleşmişti:

Ankara Hapishanesi'nde bulunan suçluların bazıları hırsızlık, cinayet gibi ağır suçlardan mahkûm olmuşlardı. Bu mahkûmların geneli güçlü ve kuvvetliydi. Bu nedenle mahkûmların firar etmelerini önlemek için geceleri *tomruğa*²¹ vurulmaları gerekmekteydi. Bu gibi mahkûmlar eğer tomruğa vurulmazlar ise huzursuzluk ve başka türlü sorunlar da çıkarmaktaydılar. Gerçekleşen firar hadisesinde tomruğa vurulmayan mahkûmlar sabah hapishane kapısı açıldığında meydana gelen hengamede demirlerini ellerine alıp, hatta bazıları hızlı davranıp zaptiyelerin bellerinden silahlarını çekip zaptiyeler ile çatışarak, onları öldürmekten de çekinmeyerek hapishaneden firar etmişlerdi²². Bu firar olayından Ankara Hapishanesinin genel yapısı ile ilgili fikir edinmek mümkündür. Görevlilerin vazifelerini gerektiği gibi ifa

¹⁸ BOA, A.İMKT.UM., Dosya No: 480, Gömlek No 81.

¹⁹ BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 35, Gömlek No: 97.

²⁰ BOA, DH.MB..HPS, Dosya No:95, Gömlek No: 52.

²¹ Tomruk: Vaktiyle mücrimlerin ayakları geçirilip bağlanmak üzere iki deliği olan bir kütükten ibaret azap ve işkence aleti. Bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2001, s. 911.

²² BOA, A.İMKT.UM., Dosya No: 480, Gömlek No 81.

etmemeleri nedeniyle oluşan güvenlik zafiyeti oldukça fazladır. Firar teşebbüsünde bulunmak isteyen mahkûmlar çoğu kez bu gibi zafiyetleri kollamışlardır.

Hapishane-i Umumi'de gardiyanların zafiyetinden faydalanılarak gerçekleşen başka bir firar hadisesinde hapishanenin mahzen kısmında idam ve müebbet küreğe mahkûm Saadet bin Hüseyin, Konyalı Rıza bin Hacı Ahmet ile katil maddesinden tutuklu bulunan Sarı Ali, Arap Mehmet adlı kişiler hapishane gardiyanlarını bağlayarak hapishanenin bitişiğindeki hanenin bahçe duvarına bir kalas direk gömerek firar etmişlerdir. Hapishane müdüriyetince firar olayı ile ilgili tahkikat yapılmıştır. İnceleme neticesinde yazılan raporda hapishanedeki mahkûmların zabt u rabt altına alınması için gerekli fiziki önlemlerin alınmaya çalışıldığı, mahkûmların kaldığı barakaların gözlem altında tutulduğu, duvarların güçlendirildiği, girintili çıkıntılı mahallerin yapıldığı ancak yine de firar vakalarının önüne geçilemediği ifade edilmiştir²³. Hapishanedeki fiziki güvenlik önlemlerinin yeterince alındığını düşünürsek hapishanenin güvenliğinden sorumlu memurların, gardiyanların ve jandarmanın görevlerini layıkıyla yapmadıkları anlaşılmaktadır.

Dersim Hapishanesi'nde yaşanan bir firar vakasında ise hapishane duvarı delinmiştir. Duvar delmek için gerekli alet ve edevatın dışarıdan içeriye sokulduğu olayda memur ve müstahdemlerin görevlerini düzgün yapmadıkları tespit edilmiştir²⁴.

Yukarıda bahsettiğimiz İshak Paşa Hapishanesi'nde gerçekleşen olaydan yaklaşık olarak sekiz ay sonra 7 Haziran 1919 tarihinde Umum Jandarma Kumandanı Miralay Ali Kemal Bey yazmış olduğu raporda çoğalan ve gün geçtikçe daha da artan firar teşebbüsleri nedeniyle gerek umumi ve gerek Adliye Nezareti'ne bağlı hususi tevkifhaneleri teftiş ettiğini, teftiş neticesinde haricen muhafaza memuru, jandarma, zabitan ve efradının en faal ve güvenilir bir heyetten müteşekkil bulunduğunu belirtmiştir. Ancak firar etme fikrine kapılan mahkûmların genel itibarıyla gardiyanlarla temasta bulunan, onlarla oturup kalkın, görüşen, kumar oynayan kişilerin olduğu belirtmiştir. Gardiyan ve memurların her an görülmesi mümkün olabilecek

²³ BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 38, Gömlek No: 72.

²⁴ BOA, DH.MB..HPS, Dosya No:36, Gömlek No: 32.

firar teşebbüslerini ve hazırlıklarını görememelerinden veya görmek istemediklerinden firar teşebbüslerinin gerçekleştiğine kanaat getirdiğini yazmıştır²⁵.

2.c. Sağlık ve Çeşitli Vazifeler Nedeniyle Mahkûmların Hapishane Dışına Gönderilmesi/ Görevlendirilmesi Nedeniyle Gerçekleşen Firarlar

Mahkûmların sağlık problemleri veya çeşitli vazifelerde görevlendirilmeleri nedeniyle hapishane dışına çıkmalarına izin verilmesi firarlara sebebiyet verebilmekteydi. Fi'l-i şeni suçundan üç yıl küreğe mahkûm Mustafa ve hırsızlık suçundan mahkûm Ali Osman isimli şahıslar hapishane hastanesine su nakletmekte iken görevlilerin ihmali nedeniyle firar etmişlerdir. Yapılan inceleme neticesinde firarda ihmal ve müsamahası bulunan memurlar görevlerinden azledilmiştir²⁶.

Mahkûmların sağlıkları ile ilgili problemler, onların nerede ve nasıl muayene ve tedavi edilecekleri firar vakaları açısından önemli sorunlardı. Hapishane-i Umumi ve İstanbul Tevkifhanesi'ndeki mahkûmların bazılarının dişleri ağrıdığı veya dişlerindeki çürükleri tedavi ettirmek istediklerinde hapishane dışındaki dişçilere gitmelerine izin verilmekteydi. Bu nedenle doğabilecek güvenlik zafiyetinden faydalanan mahkûmların firar etmeleri muhtemeldi. Bunun önüne geçilebilmek amacıyla diş mütehassıslarından bazılarının mahkûmların diş tedavilerini yapmak, dişlerini çekmek için makul bir ücret karşılığında ve gerektiğinde hapishaneye gelerek zanaatlarını icra etmeleri istenmiştir. Eğer bu gerçekleşir ise asayiş ve idari anlamda birçok sorunun önüne geçilebileceği düşünülmüş ve Hapishaneler İdare-i Umumisi'ne bu yönde bir dilekçe yazılmıştır²⁷.

Hapishaneden firarların nedenlerinden biri de hapishanelerdeki aşırı yığılma ve bundan dolayı meydana gelen sağlığa aykırı bir ortamın oluşması idi. 1921 yılında Çanakkale hapishane ve tevkifhanesindeki koşullarla ilgili hazırlanan raporda mahkûm sayılarının artması nedeniyle aşırı bir yoğunluğun olduğu, bu durumun olması gereken sağlık koşullarının

²⁵ BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 38, Gömlek No: 46.

²⁶ BOA, DH.MB..HPS., Dosya No: 101, Gömlek No: 21.

²⁷ BOA, DH.MB..HPS, Dosya No:134, Gömlek No: 24.

sağlanamamasına ve dolayısıyla firar vakalarının artmasına neden olduğundan bahsedilmiştir.²⁸

Kimi zaman ise mahkûmlar kaçış planını gerçekleştiremeyip firar edemediklerinde hapisane içerisinde isyan çıkarmış, polis ve jandarmayla çatışmaya girmişlerdir. Olayların büyümesine neden olmuşlar, asayiş ve güvenliği tehdit etmişlerdir²⁹. Kimi zaman ise bu örnekte olduğu gibi firarlar için daha farklı yöntemlerin denendiği olmuştur. Sahtekarlık nedeniyle on beş sene küreğe mahkûm edilmiş, mülâzımlıktan kovulmuş bir kişi hapisaneye kadınların kabul edildiği bir gün üzerine çarşaf giyip kılık değiştirerek firar etmiştir³⁰.

3. Firara Neden Olan Sebepler

Hem merkez hem de liva hapisanelerinde vuku bulan firar olayları hapisane binalarının istenilen derecede sağlam olmamalarından ileri gelmekteydi. Bunun dışında diğer en büyük nedenlerden biri ise maaş azlığından dolayı çalışacak, yeterli ve ehil gardiyanların bulunamamasıydı³¹. Ancak bu ifadenin döneme göre değişebileceğini söyleyebiliriz. Çünkü bilhassa savaş dönemlerinde, işgal zamanlarında insanlar yaşamış oldukları çeşitli zorluklar nedeniyle başka şehirlere göç ettiklerinde ekonomik nedenlerden dolayı geçim sıkıntıları çekmişlerdir. Bunu aşabilmek için de gardiyanlık mesleği cazip hale gelmiştir. 1921 yılında bu mesleği icra etmek isteyen, ülkenin farklı şehirlerindeki onlarca işsiz insan dilekçeler yazarak bu mesleği icra etmek istediklerini yetkili makamlara iletmışlerdir. Hapishane-i Umumi'de gardiyanlık, kapıcılık vs. mesleklere başvurudaki yoğunluğun bir diğer nedeni hapisanede yapılmakta olan yeni teşkilatlanmanın duyulmuş olmasıdır³².

Milli Mücadele döneminde yaşanan olaylar ve ülkenin çeşitli bölgelerinde gerçekleşen işgaller, işgal edilmeyen bölgelerde bulunan hapisanelerin yoğunluğunu arttırmaktaydı. Bu durum hapisanenin nizam ve intizamını olumsuz yönde etkilemekte, sıhhi şartları bozmaktaydı.³³

²⁸ BOA, DH.MB..HPS., Dosya No: 17, Gömlek No: 71.

²⁹ BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 39, Gömlek No: 62.

³⁰ BOA, DH.MB..HPS., Dosya No: 101, Gömlek No: 21.

³¹ BOA, DH.MB..HPS., Dosya No:94, Gömlek No: 65.

³² BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 55, Gömlek No: 64.

³³ BOA, DH.MB..HPS., Dosya No: 17, Gömlek No: 71.

Jandarmalar ve gardiyanlar hapishanenin güvenliğini sağlama, firarları önleme açısından oldukça önemliydi. Görevlerini layığıyla yapmadıklarında firar vakaları sık sık tekrarlamaktaydı³⁴.

Hapishane muhafaza memurları, jandarma, zabitan ve efradı hapishanelerdeki güvenliğin, nizamın sağlanması ve firarların önlenmesi hususunda en önemli paya sahipti. Onların mahkûmlarla oturup kalkması, kumar oynaması gibi kurulan gereksiz temaslar dikkatlerini dağıtmaktaydı. Aslında bu durum her an görülmesi mümkün olan firar hazırlıklarının gözden kaçmasına neden olmakta³⁵ ve kimi zaman da mahkûmların gardiyanları bağlayarak firar etmesine sebebiyet vermekteydi³⁶. İstanbul vali vekilinin Dahiliye Nezaretî'ne yazmış olduğu arzualde anlattığına göre hapishanelerde yaşanan bu gibi düzensizlikler ve maaşların azlığı, özellikle görevlerini düzgün yapmak isteyen gardiyanların istifasına sebep olmaktadır. Zaten az olan gardiyan sayısı istifalarla birlikte iyice azalınca mahkûmlar gardiyanları ölümle tehdit etmeye başlamış ve neredeyse hapishanelerdeki kontrolü ele geçirmişlerdi. Hapishane içerisinde başı boş gezen mahkûmlar tünel kazmak, duvar delmek gibi zahmetli işlere bile girmeyip bir araya gelerek sayıca az olan gardiyanların üzerlerinde yürüyüp duvarlardan atlayarak firar etmelerine sebep olmaktadır³⁷.

Hapishanelerde artan mahkûm yoğunluğu, mahkûmların kontrolünü zorlaştırmaktaydı. Aynı zamanda sıhhi olarak da hapishanelerin düzenini bozmaktaydı. Hapishanelerde hastalıkların salgın şeklinde yayılması firarları arttırmaktaydı³⁸.

Testere, demir, bıçak vs. gibi sert delici ve kesici alet ve edevatın hapishane içerisine sokulması hapishanelerdeki firar hadiselerini arttırdığı gibi güvenliği de zafiyete uğratmaktaydı³⁹. Bu durumdan hem mahkûmların hem de gardiyan ve memurların etkilenme ihtimali vardı.

Hapishanelerin teftişi neticesinde hazırlanan raporlarda firar hadiselerine neden olan olumsuz koşullar hakkında bilgilere de yer verilmiştir.

³⁴ BOA, DH.MB..HPS., Dosya No: 101, Gömlek No: 21., BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 38, Gömlek No: 82.

³⁵ BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 38, Gömlek No: 46.

³⁶ BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 38, Gömlek No: 72.

³⁷ BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 39, Gömlek No: 62.

³⁸ BOA, DH.MB..HP, Dosya No: 39, Gömlek No: 11.

³⁹ BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 39, Gömlek No: 62.

Hapishane ve Tevkifhanelerin ıslahı, inzibatı ve sıhate kavuşturulması konusunda Jandarma kumandanı, sıhhiye müdürü, nafia sermühendisi ve Mektubi Mümeyyizi Sadri Beylerden müteşekkil komisyonca hazırlanan ve İstanbul Valiliğine sunulan raporda hapishanelerin içerisinde bulunduğu fiziki durumun insanların hayatlarını devam ettirebilmesi için gerekli olan şartları taşımadığına, mahkûmların herhangi bir uğraşa yönlendirilmediklerine, aslında terzihane, kundurahane, marangozhane gibi meşgul olunabilecek yerler bulunmasına rağmen kapalı olduğuna değinmiştir. Mahkûmların dışarıya çıkışlarının yeteri kadar kontrol edilemediğine, sağlıklı beslenemediklerine bu yüzden çeşitli hastalıklara yakalandıklarına, yeteri kadar temizlenemediklerine, yeteri kadar kılık-kıyafete sahip olmadıklarına ve ısınma konusunda hapishanelerin yetersiz olduğuna dair bilgiler verilmiştir⁴⁰. Raporda bahsedilen olumsuz koşullar incelendiğinde vermiş olduğumuz örneklerdeki firar olaylarının sebebi olduğu görülmektedir.

Dersaadet Tevkifhanesi'nde⁴¹ meydana gelen firarlar hakkında tefişte bulunan Dersaadet Jandarma Mıntıkası Müfettişi Binbaşı Mösyö Alen tarafından yazılan raporda firarlara neden olan sebeplere yer verilmiştir. Rapora göre: Halihazırda tevkifhane olarak kullanılan binanın bu maksadını temin edecek bir yapıda olmaması, mahkûm sayısının fazla olması, yeteri kadar gardiyan olmaması nedeniyle mahkûmların ciddi ve sıkı bir muhafaza altında bulundurulamaması, sıhhi şartlara elverişli olmaması, mahkûmların ahşap barakalarda bulundurulması nedeniyle güvenliğin tam olarak sağlanamaması, binanın girintili çıkıntılı olması nedeniyle mahkûmlara saklanma imkanı vermesi, gardiyanların emniyette olmamaları, maaşlarının azlığı ve buna bağlı olarak gardiyan temininde yaşanan zorluklar ile gardiyanların mahkûmlarla çıkar ilişkisi kurup görevlerini la-yıkıyla yerine getirmemelerinin firarlara sebep olduğu anlatılmıştır⁴².

Üsküdar Tevkifhanesi'ne yeni atanan müdürün yazmış olduğu raporda tevkifhanenin eksikliklerine yer verilmiştir. Raporda mahkûmların

⁴⁰ BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 38, Gömlek No: 15.

⁴¹ 8 Mayıs 1880 tarihli Hapishaneler ve Tevkifhaneler Nizamnamesi'nin ikinci ve üçüncü maddelerinde tevkifhane ile hapishane arasındaki farklar açıklanmış olmasına rağmen aslında tutukevleri olan tevkifhanelerin çoğu zamanla cezaevi veya hapishane gibi kullanılmıştır. Bkz. Yüksel Çelik, Hapishane Tarihimizden Bir Kesit: Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve Mütareke Dönemi'nde İşgali, *Belleten*, C. 72/S. 264, Ağustos 2008, s. 608-609.

⁴² BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 38, Gömlek No: 120.

elbiselerinin son derece kötü ve köhne bir halde olduğu, sağlıklarının bozuk olduğu, hasta olanların boş yatak olmadığı için karantinaya alınamadığı ve hastanelerde de boş yatak olmadığı için oraya nakledildikleri, mahkûmların beslenmelerinin yetersiz olduğu, kullanılan binanın tevkifhane olarak kullanılmasının uygun olmadığı ifade edilmiştir⁴³. Bu gibi olumsuz hapishane koşullarına maruz kalan mahkûmlar, insan sağlığına elverişsiz ortamdan kurtulmak için firara yönelmişlerdir.

Hapishane-i Umumi ile İstanbul Cinayet Tevkifhanesi'nde mülkiye müfettişliğince yapılan tahkikat neticesinde bazı uygunsuzluklar tespit edilerek rapor düzenlenmiştir. Raporda, hapishanelerde ve tevkifhanelerde bulunan mahkûmların hapishaneler nizamnamesine aykırı olarak tevkifhane ve hapishane müdüriyet oda ve kalemlerinde; yaşlı mahkûmların kâtip ve odacı vazifesiyle, hapishanelerde hademe sıfatıyla istihdam ve ikamet ettirildikleri belirtilmiştir. Müdüriyet, kitabet ve gardiyanların odasında mahkûmların duyup bilmemesi gereken muhaberât ve müzakerât cereyanı olması ihtimalinden buralarda her ne suretle olursa olsun mahkûmların bulundurulmasının uygun olmadığı ifade edilmiştir. Hapishanelerde yeteri kadar maaşla hizmetli bulundurulmasına rağmen iki üç seneden beri mahkûmlardan bazılarında hademelik yaptırıldığı, burada görev alan hademelerin işçilerinin hazinece ödenmesinden dolayı hazinenin zarara uğratıldığı, inzibat ve intizama aykırı bazı mahzurlara sebebiyet verdiği, hastanelerde birçok bulaşıcı hastalığın olduğu, onlarla temas edilmesi halinde diğer mahkûmlara da hastalıkların bulaşma riski olduğu bu nedenle acilen bu gibi uygulamalara son verilmesi gerektiği raporda vurgulanmıştır⁴⁴. Raporda belirtilen haller yani mahkûmların hapishane ve tevkifhanelerdeki memur ve gardiyanlarla gereksiz temas kurması, hastanelerde vazifelendirilen mahkûmların diğer mahkûmlara hastalık bulaştırması ve hastalıkların mahkûmlar arasında yayılması, sıhhi şartların bozulması, firarları arttıran sebepler arasındadır.

4. Firarları Önlemeye Yönelik Tedbirler

Osmanlı Devleti firarları önleyebilmek için çeşitli tedbirler almaya çalışmıştır. Fakat alınması gereken birçok tedbir maddi imkansızlıklardan

⁴³ BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 38, Gömlek No: 18.

⁴⁴ BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 38, Gömlek No: 43.

dolayı gerçekleştirilememiştir. Hapishanelerde gerçekleşen firarların bir kısmı hapishanenin fiziki şartlarından kaynaklanırken bir kısmı da görevlilerin vazifelerini hakkıyla yerine getirmemelerinden meydana gelmekteydi. Hapishane görevlileri mahkûmların tünel kazmak, duvar delmek gibi işlerde kullanabileceği aletlerin hapishaneye sokulmasına kimi zaman göz yummaktaydı⁴⁵. Firar olaylarının önlenmesi için bilhassa mahkûmlarla ilişki kuran, onların kaçma hazırlık ve teşebbüslerine göz yuman memur ve gardiyanların tasfiye edilerek görevlerine sadık olanların seçilmesi istenmiştir⁴⁶. Bu istek zaman zaman karşılık bularak firarlarda kabahati bulunan gardiyan, memur, müstahdem gibi çalışanların işine son verilmiş, maaşlarının bir kısmı kesilmiştir⁴⁷. Fakat göreve başlatılacak yeni gardiyanların bulunmasında çoğu kez zorluklar yaşanmıştır.

Hapishanelerde görev yapan gardiyanların almış olduğu maaşın azlığı nedeniyle firar olaylarının gerçekleştiği düşüncesi oldukça yaygındı. Buna yönelik olarak da gardiyan maaşlarının yükseltilmesi, maaşların azlığına bağlı olarak gardiyan, müstahdem gibi memur sayısının yetersiz olduğu, sayılarının arttırılması gerektiği, hapishanelerdeki düzenin ancak bu şekilde sağlanabileceği birçok kez ifade edilmiştir⁴⁸.

Firarların önlenbilmesi için bazen mahkûmlara yönelik tedbirler de alınmıştır. Örneğin bazı mahkûmlar tomruğa vurulmuştur. Ancak bu muamele bir nevi işkence olduğundan ve işkence hükmüne gireceğinden bu tür uygulamaların kaldırılması Meclis-i Vâlâ kararı gereğince istenmiştir.⁴⁹

Firar olayları kimi zaman gazetelerde kendine yer bulmuştur. Bu durumun hapishaneyi ve yöneticilerini yıpratıldığını düşünen Osmanlı idarecileri bu konuda tedbir olarak hapishane ve yöneticilerinin yıpratılmasını engellemeye çalışmıştır. Hapishane-i Umumi'de artan firar vakaları üzerine matbuat tarafından hapishane müdürü Hüsnü Bey'in vilayetçe azledileceğine dair haberler yapılmaya başlanmıştır. Oysa firar vakaları incelendikten sonra yapılan tahkikatlarda hapishane müdürünün firarlarla ilgisi bulunmadığı, işini doğrulukla yapmakta olduğu anlaşılmıştır. Ancak firarların gardiyanların bazılarının iştirak ve alakasıyla meydana geldiğinin

⁴⁵ BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 39, Gömlek No: 62.

⁴⁶ BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 38, Gömlek No: 46.

⁴⁷ BOA, DH.MB..HPS., Dosya No: 101, Gömlek No: 21.

⁴⁸ BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 38, Gömlek No: 64., BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 39, Gömlek No: 62.

⁴⁹ BOA, A.İMKT.UM., Dosya No: 480, Gömlek No 81.

belirtilmesine rağmen hapishane müdürü hakkında yapılan haberler devam etmiştir. Yapılan haberlerin hem müdürün hem hapishanenin namus ve itibarını zedelediği, gereksiz işlerle meşgul olunması nedeniyle firarların devam etme ihtimali üzerine haberlere son verilmesi için tedbirler alınmıştır. Ceza Kanunnamesinin 214. maddesinin matbuat kanunu gereğince, ayrıca haberlerin memurların itibarını zedelediği İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanunu'nun 19. maddesince bundan sonra bu tür neşriyatın devam etmesi halinde ceza verileceği ifade edilmiştir⁵⁰.

Hapishanelere uyarı yazıları gönderilerek yaşanan firar olaylarının ülke çapında asayiş bozduğu, hukukun ihlal edilmesine neden olduğu, bu tür olayların önlenmesi için daha itinalı davranılması gerektiği ifade edilmiştir. Memurların görevlerini ifa ederken müsamahakar davranmamaları, firar olaylarının derinlemesine incelenmesi, olaylara karışan kim olursa olsun açığa çıkarılması istenmiştir⁵¹. Görevlerini layıkıyla yapıp firarların önlenmesini sağlayan gardiyanlara mükafat verilmesi talep edilmiştir.⁵²

Hapishanelerin ıslahı meselesi, firarların önlenmesi açısından bir diğer önemli konuydu. Hapishaneler hem fiziki şartlar bakımından güvenli değildi hem de sağlık şartları açısından yetersizdi. Hapishane sayısı yetersiz olmasına karşın hapishanelerde mahkûm yoğunluğu fazlaydı. Bu yüzden sürekli olarak yeni hapishanelerin inşa edilmesi, sağlık koşullarının düzeltilmesi firarların önlenmesi için bir yol olarak gösterilmiştir⁵³.

Hapishanelerde inzibatın sağlanması için gerekli olan alet-edevatın yenilenmesi, çeşitli sebeplerle zarar gören hapishanelerin bakım ve onarımı firarların önlenmesi için gerekli tedbirler arasındaydı⁵⁴. Hapishanelerle ilgili yazılan raporlarda firarların önlenmesi için yapılması gerekenlerle ilgili olarak önerilere de yer verilmiştir.

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz hapishane ve tevkifhanelerin ıslahı, inzibatı ve sıhate kavuşturulması konusunda Jandarma kumandanı, sıhhiye müdürü, nafia ser mühendisi ve Mektubi Mümeyyizi Sadri Beylerden müteşekkil komisyonca hazırlanan ve İstanbul Valiliğine sunulan raporda

⁵⁰ BOA, DH.MB..HPS., Dosya No: 92, Gömlek No: 52.

⁵¹ BOA, DH.MB..HPS., Dosya No: 109, Gömlek No: 1.

⁵² BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 39, Gömlek No: 24.

⁵³ BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 38, Gömlek No: 84., BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 38, Gömlek No: 94., BOA, DH.MB..HP, Dosya No: 39, Gömlek No: 11.

⁵⁴ BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 55, Gömlek No: 35.

firarların önüne geçilebilmesi için de çeşitli teklifler sunulmuştur. Hapishanelerde düzen ve intizamın sağlanmasında, firar vakalarında görevlerini layıkıyla ifa etmeyen memur ve gardiyanlar hakkında açılan soruşturmanın kısa süre içerisinde neticelendirilmesi ve sorumlulara gerekli cezanın verilmesi, dışarıya çıkan mahkûmların firar edip etmediklerinin anlaşılması için sık sık sayım yapılması, hapishanelerdeki teftişlerin ansızın ve daha sık yapılması önerilmiştir. Bunların yanı sıra mahkûmlara adil ve eşit davranılması gerektiğine, mahkûmların marangozhane, kundurahane, terzihane gibi atölyelerde mesleki eğitime yönlendirilmelerine ve buralardaki çalışmalarına karşılık ücret ödenmesine, mahkûmların kapıcı olarak görevlendirilmemesi gerektiğine yer verilmiştir. Kapıcı olarak görevlendirilen mahkûmlar yasak olan ve firarlarda da kullanılabilen alet edevatı içeri sokabilmektedir. Ayrıca hapishanenin yeni bir binaya taşınması, mahkûmların ihtiyaç duyduğu gıda, temizlik, kıyafet, ayakkabı gibi ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği yazılmıştır. Özellikle tünel kazarak, duvar delerek gerçekleşen firarların önüne geçilmesi için her koğuşa en az iki gardiyan tahsis edilmesi, bunun için ve güvenliğin, nizam ve intizamın sağlanabilmesi için de gardiyan maaş ve sayılarının arttırılması gerektiği belirtilmiştir. Mahkemeye götürülen tutuklu ve hükümlülerin bu esnada firar etmelerini önlemek için nakillerin araba ile yapılması gerektiği yazılmıştır⁵⁵. Oldukça ayrıntılı olarak yazılan rapor hapishanelerin durumu ve firarların önlenmesi açısından önemli bilgilere haizdir.

Yine yukarıda bahsi geçen Mösyö Alen de ilgili raporunda firarların önüne geçilebilmesi için alınması gereken tedbirlere yer vermiştir. Rapor göre: İlk önce tevkifhane müdürüne eski tevkifhanenin yenilenmesi ve tevkifhane için gerekli şartların yerine getirilebilmesi için talep edilen tahsisatın verilmesi, mevcut on iki gardiyan sayısının iki katına çıkarılması, bunlara her ay en azından ikişer bin kuruş maaş verilmesi, mahkûmların kontrolünü sağlayabilmek için sayılarının azaltılması, adliyeden bir hüküm verilmemiş olmasına rağmen bir yıla yakın süredir mahkûm olarak tutulan bazı kimselerin durumlarının netleştirilmesi, jandarmanın gece ve gündüz kesintisiz olarak nöbet tutmaları gibi alınacak önlemlerin firarları azaltacağı yazılmıştır.⁵⁶

⁵⁵ BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 39, Gömlek No: 15.

⁵⁶ BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 38, Gömlek No: 120.

Bugünkü anlamda Emniyet Genel Müdürü olan Polis Müdür-i Umumi Muhsin Bey, hapishanelerde gerçekleşen firar olaylarının bir takım katil zanlıları tarafından gerçekleştirildiğini, bunların tekrar yakalanmalarında birçok müşkilat yaşandığını, firardan sonra yol kestiklerini, birçok kimseyi tehdit ettiklerini, memleketin asayişini ihlal ettiklerini ve bozduklarını ifade ederek Hapishaneler Müdüriyeti'nden gerekli tedbirlerin alınması istemiştir. Alınması gereken tedbirler hususunda da hapishanelerdeki gardiyanların, memurların düzensiz ve sorumsuzca hareket ettiklerini nizam ve intizama göre görevlerini ifa etmeleri gerektiğini yazmıştır⁵⁷.

Eskişehir Hapishanesi'nin için de bulunduğu durumu anlatan 8 Ocak 1920 tarihli raporda hapishane görevlilerinin maaş ve isim listesi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Raporda hapishanedeki gardiyan sayısının yetersiz olduğu hatta kadın hapishanesinde hiç gardiyan bulunmadığı bu nedenle hapishanenin büyük oranda jandarma tarafından korunduğu ve bu nedenle de firar sayılarında ciddi derecede azalma olduğu ifade edilmiştir⁵⁸.

Hapishanelerdeki firarları önleyebilmek için hapishanelerin ıslahı sürecinde hapishane memurlarının hüsnüniyetli ve meslek sahibi bir sınıf olarak yetiştirilmesini temin etmek amacıyla gardiyan mektebi açılmak istenmiştir. Gardiyanların bu okullarda yetiştirilerek hapishanelerde baş gösteren ve zaman zaman firarlara neden olan olumsuzlukların önüne geçilmek istenmiştir⁵⁹.

Sonuç

Hapishanelerde gerçekleşen firar olayları hapishanelerin içerisinde bulunduğu mevcut koşullara dair önemli bilgiler vermektedir. Yaşanan firar hadiselerinin nedenleri arasında hapishanelerdeki ahşap kapı-pencere, kerpiç duvarlar, ahşap barakalar, tuvaletlerin hapishane dışında olması vs. gibi fiziksel uygunsuzluklar ve yetersizliklerin yanı sıra, bilhassa hapishanelerde görevli gardiyanların, memurların, hizmetlilerin görevlerini layıkıyla yapmamaları, mahkumlarla çıkar ilişkisi kurmaları, müsamahakâr davranmaları, gardiyanların mesleğe alınırken herhangi bir kritere göre

⁵⁷ BOA, DH.MB..HPS.M..., Dosya No: 39, Gömlek No: 74.

⁵⁸ BOA, DH.MB..HPS., Dosya No: 164, Gömlek No: 47.

⁵⁹ BOA, DH.MB..HPS., Dosya No: 78, Gömlek No: 79., BOA, ŞD., Dosya No: 48, Gömlek No: 3.

alınmamaları gibi birçok neden sayılabilir. Bunların yanı sıra hapisanelerdeki aşırı yoğunluk, sağlık şartlarının yetersizliği, bulaşıcı hastalıklar, mahkûmların tedavileri için hapisane dışına çıkmaları, vazifeleri olmayan işlerde çalıştırılmaları, gıda ve iaşenin yeterli olmaması, gibi nedenler de mahkûmları firara yöneltmiştir.

Özellikle idam, kürek gibi ağır cezalara çaptırılan mahkumlarının firarlara daha meyilli oldukları incelenen firar vakalarından anlaşılmaktadır. Firar eden mahkumların yakalanıp yeniden hapisaneye konulmasında güçlükler yaşanmıştır. Yakalanamayan firariler suç işlemeye devam ettikleri için toplum düzeninin ve asayişin bozulmasına neden olan faktörlerden bir haline gelmiştir.

Firarların önlenmesi adına hapisanelerin şartları iyileştirilmek istenmiş, gardiyanların işe alımında seçici davranılmış ve maaşlarının arttırılarak memurlardan kaynaklı firar vakalarının önüne geçilmek amaçlanmıştır. Ancak Osmanlının içinde bulunduğu ekonomik durum nedeniyle bu tür iyileştirme çalışmaları istenilen seviyeye ulaşmamıştır.

KAYNAKÇA

Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubî Kalemi Umum Vilayat Evrakı (A.)MKT.UM), 480/81.

BOA, Dahiliye Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemi Evrakı (DH.EUM.AYŞ), 5/60.

BOA, Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı (DH.MB..HP), 39/ 11; 134/24; 161/35; 36/32; 94/65; 95/52; 101/21; 109/1; 164/47; 17/71; 78/79.

BOA, Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik Evrakı (DH.MB..HPS.M), 35/94; 38/120; 38/15; 38/18; 38/43; 38/46; 38/64; 38/72; 38/82; 38/84; 38/85; 38/94; 39/15; 39/24; 39/62; 39/74; 55/35; 55/64

BOA, Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD), 48/3.

Kitap ve Makaleler

Ali Bardakoğlu, "Hapis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 16, İstanbul: Diyanet Vakfı, s. 54-63.

Andrew Coyle, *Understanding Prisons*, Open University Press, Glasgow 2005.

Cihat Tanış, "Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı: Muş Hapishanesi Örneği (1908-1914)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 11/ S. 57, Haziran 2018, s. 241-246.

Fatmagül Demirel, Kastamonu Hapishanesi, "Üsküdar'a kadar" *Kastamonu*, haz., Lütfi Seymen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

Hasan Şen, "Osmanlı'da Hapishane Mefhumu", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza*, der. Noemi Levy ve Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1986, s. 200-211.

Kaspar Riemschneider, "Eski Anadolu'da Hapishane ve Ceza," Çev. Turgut Yiğit, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.15/S. 26, 1991, s. 341-351.

Kent Schull, "Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistematik Bir Şekilde Hapishane İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunların 1911-1918 Hapishane Reformu Üzerine Etkileri", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza*, der. Noemi Levy ve Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1986, s. 212-238.

Mehmet Emin ARTUK, Mehmet Emin ALŞAHİN, "Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 21/S. 2 Y. 2015, Özel Sayı Prof. Dr. Mehmet Âkif Aydın'a Armağan, s.146-185.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2001.

- Şenol Çelik, "XX. Yüzyıl Başlarında Buldan Hapishanesinin Genel Durumu (1906-1920)", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler*, PA.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yayınları:1, Denizli 2007, s. 429-438.
- Timur Demirtaş, "Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi", *Hapishane Kitabı*, ed. Emine Gürsoy-Naskali, Hilal Oytun Altun, Kitapevi, İstanbul 2010, s. 3-40.
- Yıldız Gültekin, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitapevi Yayınları, İstanbul 2012.
- Yüksel Çelik, Hapishane Tarihimizden Bir Kesit: Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve Mütareke Dönemi'nde İşgali, *Belleten*, C. 72/S. 264, Ağustos 2008, s. 603-628.